

To berømte danske renæssancehaver

Two famous renaissance gardens

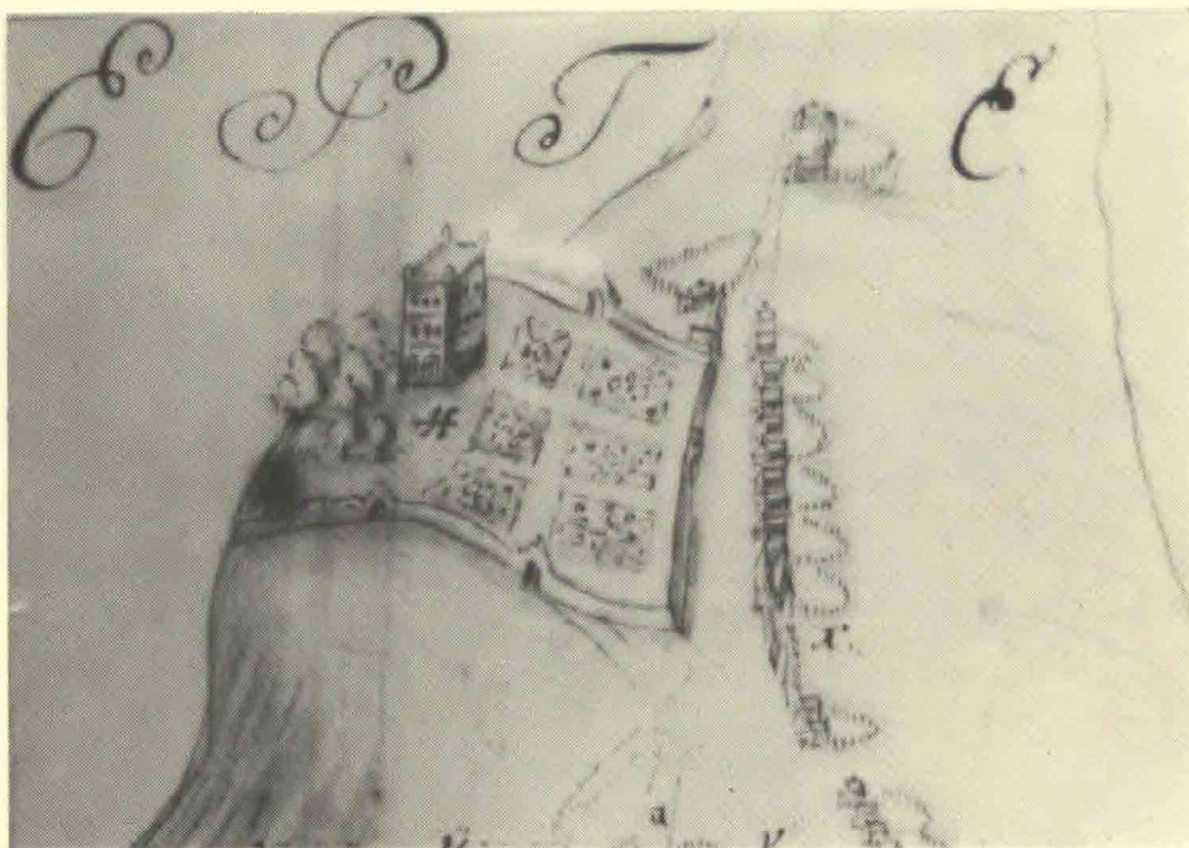
Af Asger Ørum-Larsen

Keywords: Park near Kronborg Castle, Marienlyst Garden, Uraniborg, Elsinore, Hven (Ven), Tycho Brahe, King Frederic II, King James I

Kronborg Have

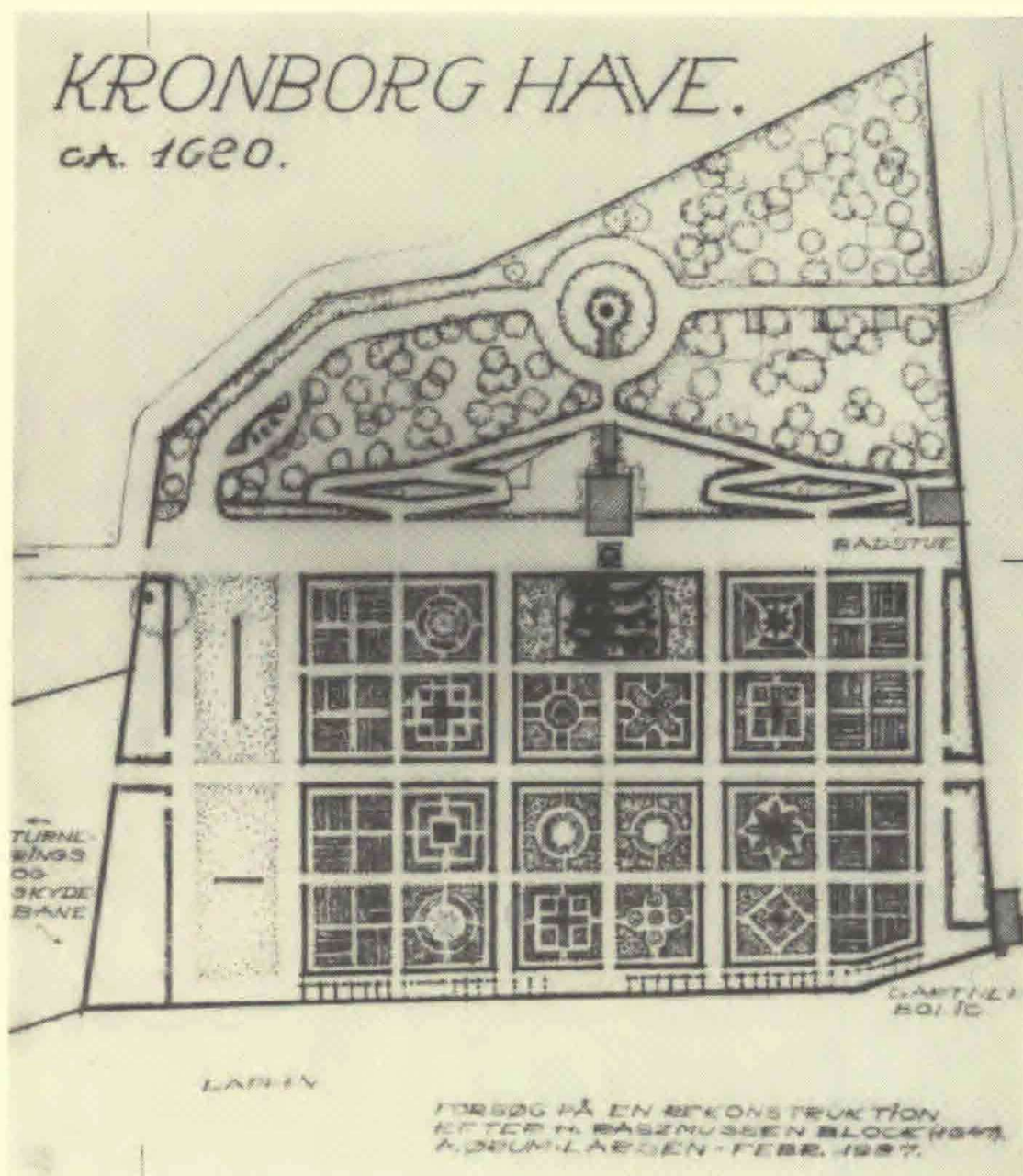
I 1587, for 400 år siden, lod Kong Frederik II sin lensmand på Kronborg, Gert Rantzau, bygge det lille italiensk-prægede lysthus i den gamle klosterhave ved Lundegård (nu Marienlyst Have) i udkanten af Helsingør.

Dermed blev klosteranlægget ophøjet til kongelig lysthave, den senere så berømte Lundehave, ca. 30 år før Kongens Have i København. Også et lille badstuehus blev bygget samtidig.

Kronborg Have omkring 1590. Fra P. Resens Atlas Danicus, 1670

Omkring 1550 var Danmark en europæisk stormagt. Til gengæld for at den danske flåde rensede Østersøen og Øresund for sørøvere, fik kongen ret til at opkræve den såkaldte øresundstold af alle handelsskibe, som passerede Helsingør. Dette gav rige indtægter til kongens kasse (og til Helsingør) og gjorde det muligt at erstatte den gamle umoderne kystborg Krogen med det nye pragtfulde renæssanceslot og fæstningsanlæg, som efter nederlandsk forbillede fik navnet Kronborg. Det nye slot blev indviet med pomp og pragt i 1576. Af dets rige udsmykning skal her kun nævnes det pragtfulde og kunstfærdige Neptun-springvand i slotsgården (af Georg Labenwolf fra Nürnberg).

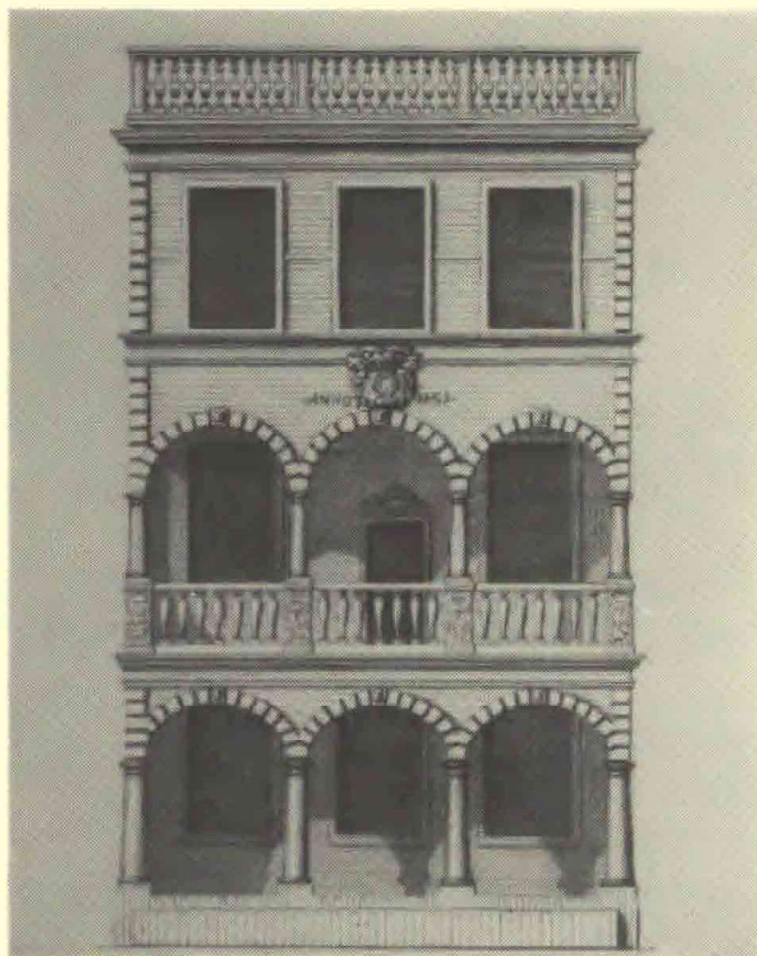

Kronborg Have med Christian IV's danske rigsvåben i buksbom, ca. 1620

Kronborg Slots fjerne forbillede var de franske renæssance-slottet i Loire-dalen, men også i mindre grad nogle nordtyske slotte.

Kronborg Have er siden kendt under navnet Marienlyst Slot. Haven har efter 1600-tallet gennemløbet en række stil-forandringer, ialt 5. Det nuværende smukke anlæg blev anlagt i 1920, og er tegnet af vor store danske havekunstner G. N. Brandt. Det ejes i dag af Helsingør Kommune, og palæet benyttes som museum.

Kronborg Have havde alt det som hørte til et kongeligt lystanlæg, og det dannede derfor også ramme om mange officielle festligheder i de kommende år. I det hele taget var Kronborg Have i 1600-tallet det berømteste kongelige lystanlæg i Skandinavien. Da den unge Christian IV blev konge i 1596, blev anlægget i begyndelsen af 1600-tallet delvis omlagt efter franske og engelske forbilleder (f.eks. Gaillon, Fontainebleau og Henry VIII's haver i England), så det symboliserede den suveræne kongemagt. Christian IV havde i 1606 besøgt England, d.v.s. Kong James I og hans dronning Anne, som var Christian IV's søster. Sammen besøgte de forskel-

Det italienske lysthus i Kronborg Have (bygget 1587) efter istandsættelsen 1680-81 og nu forsynet med Chr. V's våben og årstallet 1681. Efter Den danske Vitruvius

lige engelske haver, bl.a. Theobalds i Herefordshire og Hampton Court. Dronning Anne var hjemmefra meget haveinteresseret, og hun var fortrolig med Kronborg Have og Uraniborg-anlægget, som hun og Kong James besøgte i 1590.

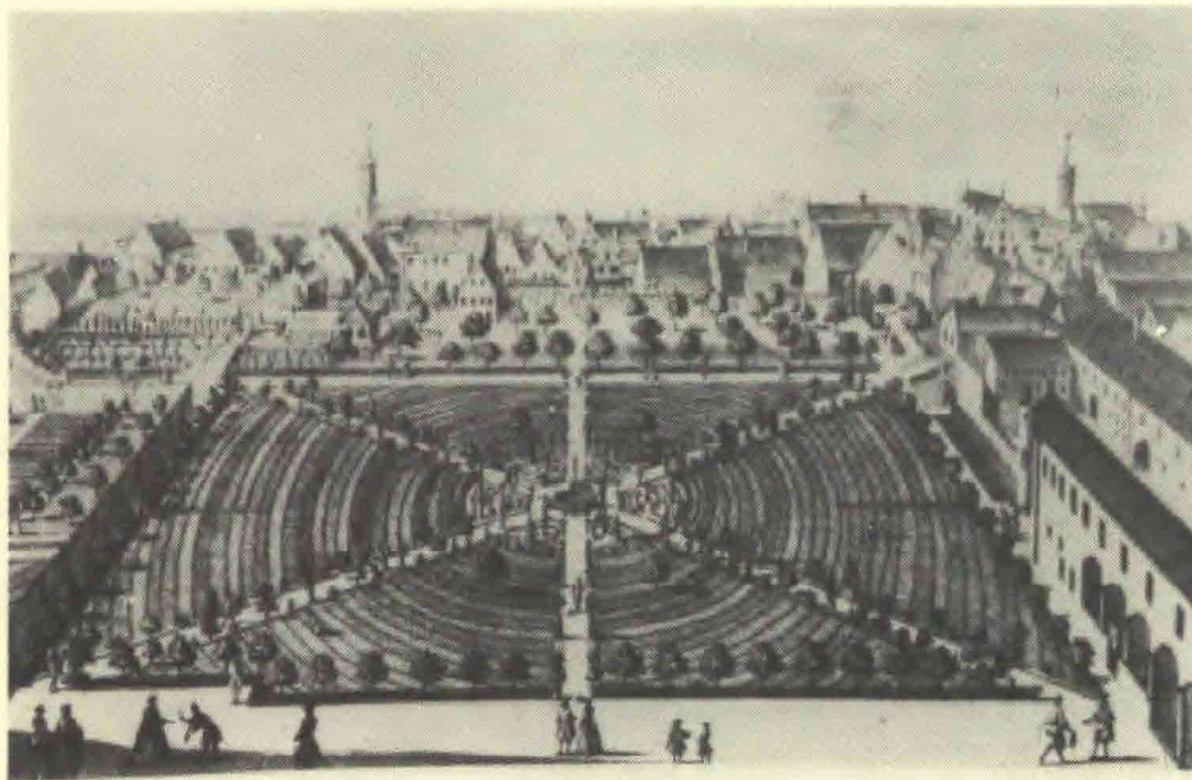
Under Dronning Elisabeth I i England, som døde i 1603, havde engelsk havekunst stagneret, men Dronning Anne og Kong James I bragte en ny udvikling i Englands havevæsen. Hun indkaldte den franske havekunstner, hugenotten Salomon de Caus til England, hvor han i en årrække skabte storslåede haver, ofte med pragtfulde grøtter og fontæner.

Christian IV så også i England den heraldiske udsmykning, som på den tid var speciel for engelsk havekunst.

Hjemme igen lod han efter engelsk mønster i det nærmeste kvarter ved lysthuset i Kronborg Have plante det danske rigsvåben (de tre springende løver) i buksbom. Det ser også ud til, at han havde en eller flere engelske gartnere med hjem for at udføre bl.a. dette arbejde.

Uraniborg

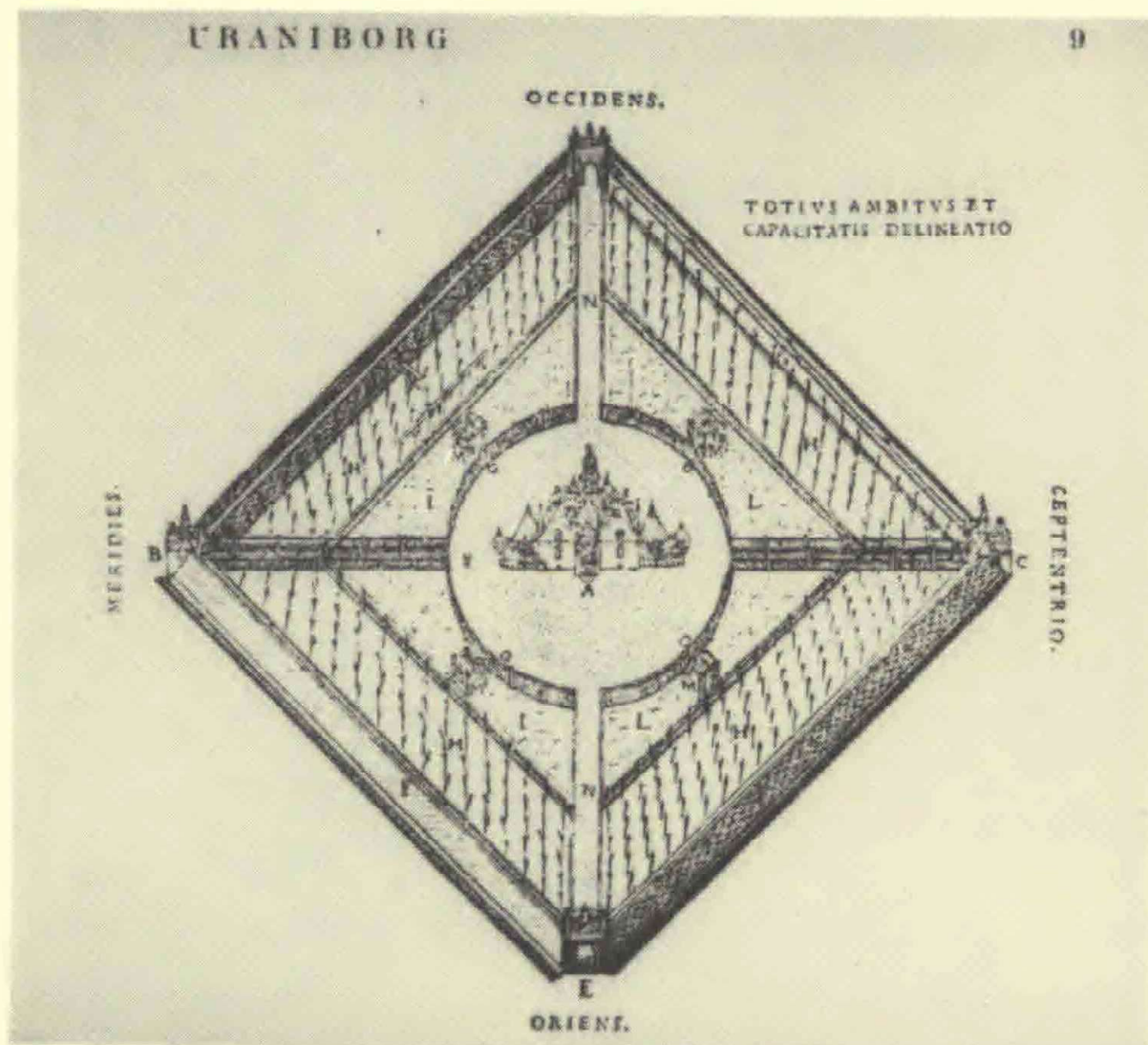
I 1576 havde Frederik II samtidig forlenet den lille ø Hven i Øresund nær Helsingør til den danske adelsmand og astronom *Tycho Brahe*. En større sum penge fra øresundstoldens kasse gjorde det muligt for ham at bygge et lille slot til bolig, astronomisk observatorium og ny-platonisk akademi.

En af haverne i Augsburg som har inspireret Tycho Brahe til Uraniborg. Stik fra 1590

Alle disse 3 renæssance-anlæg, Kronborg Slot, haven og Uraniborg var intimt knyttet sammen, fordi den samme personkreds stod bag dem alle, d. v. s. Kong Frederik II og hans nære venner Henrik Rantzau, statsholderen i Holsten, dennes søn Gert, lensmand på Kronborg, og videnskabsmanden Tycho Brahe. Bygningsarbejdet blev ledet og udført af bygmestre og håndværkere fra Antwerpen og Nordtyskland (bl. a. bygmestrene Stenwinkel sen. og jun.). Også kunstnerne, der udsmykkede de tre anlæg, var de samme og kom hovedsagelig fra omtalte egne.

Tycho Brahe havde i sine unge dage studeret ved nordtyske universiteter og opholdt sig et årstid i den smukke tyske patricierby Augsburg, som havde smukke renæssance-palæer, pladser og haveanlæg. Også i Basel havde han oplevet fine haveanlæg og lært Erasmus af Rotterdam's ideer om havekultur at kende. Yderligere havde Tycho Brahe i Norditalien studeret den nye høj-renæssance-arkitektur og besøgt de berømte ny-platoniske akademier og nogle af de smukke haver, hvori deres sammenkomster blev holdt.

Uraniborg med haven ca. 1582 inden omlægningen

Det var indtryk herfra, som Tycho Brahe senere realiserede, da han byggede sit berømte Uraniborg på Hven i årene 1576-82. Huset blev opkaldt efter Urania, astronomiens muse. Det kvadratiske og firedelte anlæg med den ejendommelige slotsbygning i midten var noget enestående i arkitektur-historien ikke alene i Nordens, men også i det øvrige Europa's. Også som bygherre var Tycho Brahe genial. Slottet, det »filosofiske hus«, som han kaldte det, var præget af venetianske forbilleder, men havde også træk fra Palladio's villabyggeri og fra nederlandsk og nordisk byggeskik. Det blev bolig for Tycho Brahe, hans familie, tjenerskab og rummede det astronomiske observatorium med hans talrige selvkonstruerede instrumenter. Desuden boede hans medarbejdere her, d. v. s. ca. 6-7 akademielever. I haveanlægget, der var indrammet af stejle jordvolde, blev først yderst plantet 5 rækker frugttræer. Inderst ved den runde grusede slotsplads (rotonda'en) lå et smalt græsparterre, smykket med 4 lysthuse. I 1591 blev dette parterre omlagt til en blomster- og urtehhave, og de 4 omtalte lysthuse blev derefter flyttet ud i 4 nye halvcirkelformede udbygninger på voldene. I bedene dyrkedes datidens lægeurter, som blev brugt til droger i slottets apotek. Omkring Uraniborg findes endnu få reliktpanter, som kan stamme fra disse urter. Tycho Brahe var også læge (mediciner), og mange syge mennesker konsulterede ham på Hven. Som læge har Tycho Brahe sikkert fulgt Paracelsus' ideer, og plante-midlerne blev benyttet efter den såkaldte signaturlære (Signatura Rerum).

Slottet Uraniborg med haven fra 1591. Akvarel af arkitekt Charles Christensen til bogen *Uraniborg og Stjærneborg*, 1921

Slottet blev som tidligere nævnt bygget og udsmykket af de samme kunstnere, der arbejdede ved Kronborg og haven. I slottets centrum var en fontæne, også her af Labenwolf. Det var sikkert også havefolk fra Helsingør, der anlagde haven, måske under vejledning af Tycho Brahe's havekyndige søster Sophia fra Eriksholm i Skåne, hvor hun havde en berømt have.

Det er sandsynligt, at Uraniborgs 4-delte og kvadratiske anlæg har haft en esoterisk eller symbolsk betydning. Tycho Brahe var endnu til dels tilhænger af Aristoteles' verdensbillede og praktiserede astrologi!

I 1597 faldt Tycho Brahe som bekendt i unåde hos Christian IV og måtte forlade landet i hast, da det blev ham forbudt at fortsætte sin astronomiske virksomhed!

Han tog til Prag med hele sin familie, stab, instrumenter og bøger. Her døde Tycho Brahe pludselig i 1602, kun 52 år gammel.

Ret hurtigt forsvandt Uraniborg på Hven, fordi det var uanvendeligt som almindelig bolig for en ny lensmand. Kun svage spor minder om den tid, da slottet var et videnskabeligt centrum i Europa.

Flere gange har der været tale om at foretage en hel eller delvis rekonstruktion af det enestående anlæg, en ønskelig, men meget vanskelig opgave.

I 1658 mistede Danmark Skåne under en krig, og dermed også øen Hven med sine gamle danske sagn-minder og resterne af det stolte Uraniborg-anlæg, som siden har været under svensk administration.

Det berømte Uraniborg-anlæg med haven er aldrig blevet beskrevet, undersøgt og vurderet af havekyndige kunsthistorikere, med det resultat, at det ikke indtager en plads i dansk eller europæisk havekunst-historie.

Anvendt litteratur:

Laurits Pedersen: Kronborg Have – Hamlets Have – Marienlyst. – Kbhvn. 1920

Hans Rasmussen Block: Horticultura Danica. 1647. – Opretrykt af Wormianum – Århus 1984.

J. L. E. Dreyer: Tycho Brahe. A picture of scientific life and work in the sixteenth century. – Dover Publications, Inc., New York 1936.

Francis Beckett: Uraniborg og Stjerneborg.

Aage Marcus – Oxford University Press – London 1936.

Carl Henrik Jern: Uraniborg – Herresäte och Himlaborg. – Lund 1976.

Arvid Nilsson: Ven – vegetation och flora. Malmø 1963.

Lesley Gordon: Green magic. Webb & Bower. London 1972.

To upublicerede afhandlinger af A. Ørum-Larsen.